

SLAVONSKA FOLKLORNA GLAZBA 18. STOLJEĆA PREMA PISANIM IZVORIMA

UDK 781.7(497.5-3 Slavonija)"17"
39;78J(497.5-3 Slavonija)"17"

Mr. sc. MIROSLAVA HADŽIHUSEJNOVIĆ -
VALAŠEK

Božidara Magovca 109/17
HR-10020 Zagreb

Cilj ovog rada bio je sakupiti i analizirati podatke o životu i karakteristikama slavonske folklorne glazbe u 18. stoljeću. U nedostatku notnih zapisa, a u cilju šire obrade ove teme, koristili su se najstariji do sada poznati izvori podataka o folklornoj glazbi i životu u Slavoniji. To su: djela slavonskih pisaca, putopisi i izvještaji, te tekstovi pjevanih pjesama.

Vrijednost ovih brojnih podataka različitog karaktera, sadržaja i obima potvrđuje i komparacija s današnjim vremenom, jer su mnoge karakteristike suvremene slavonske folklorne glazbe bile formirane već u 18. stoljeću.

UVOD

Iz 18. stoljeća sačuvan je s područja Slavonije samo jedan objavljeni notni zapis - Laudonova zdravica u pjesmi Antuna Ivanošića "Pisma od uzetja turska Građiške..." iz 1789. godine. Izgubljeni su notni zapisi (njih 15) iz rukopisa Matije Petra Katančića "De poesi llyrica libellus..." iz 1817. U nastojanju da se što potpunije predoče karakteristike slavonske folklorne glazbe toga doba bilo je, zato, potrebno posegnuti za pisanim izvorima. Iz njih se pokušalo saznati kakav je bio društveni krug u kojem je "živjela" folklorna glazba (napjev, svirka), u kojem kontekstu se izvodila, kako se izvodila, kakva joj je bila uloga u običajima, plesovima, zabavama, kojima je životnim situacijama i prigodama odgovarala, kakvi su bili sadržaji i vrste glazbe i tekstova itd. U tu svrhu bilo je potrebno pronaći i iščitati brojne izvore i iz njih izdvojiti podatke relevantne za ovu temu.

Pokazalo se da se podaci o folklornoj glazbi u pisanim izvorima razlikuju po karakteru i po obimu; nalaze se u crkvenim i svjetovnim djelima, poetskim i proznim, u stručnim i znanstvenim radovima, putopisima i izvještajima, u djelima s literarnom pretenzijom; tekstovi pjevanih pjesama nalaze se u tiskanim i rukopisnim zbirkama i pjesmaricama itd.

Zbog tako različitih djela u kojima se pojavljuju podaci o folklornoj glazbi, različitih pristupa prema toj problematici (koji se često isprepleću) i jezika kojim su pisana, izvori su raspoređeni na 3 skupine: Djela slavonskih pisaca, Putopisi i izvještaji i Tekstovi pjevanih pjesama.

Podaci koji se donose u ovom radu najstariji su do sada poznati podaci o životu slavonske folklorne glazbe.

Oni su dokumenti jednog vremena, glazbeno-folklornih sadržaja i pristupa tim sadržajima; oni su temeljni i za daljnja povijesna i komparativna istraživanja slavonske svjetovne i crkvene pučke glazbe.

DJELA SLAVONSKIH PISACA

Gotovo kod svih pisaca iz Slavonije, počev od baroka, preko prosvjetiteljstva, ratničke književnosti, klasicizma, predromantizma, a osobito ilirizma, osjeća se prisustvo i duh narodnog života, posebno narodne poezije kroz sadržaj, stih, citate i slično. Kako je i folklorna glazba dio narodnog života i običaja, djela slavonskih pisaca i kulturnih djelatnika nezaobilazna su građa u istraživanju ove problematike.

Način kojim se donose podaci o folklornim pojavama, običajima, glazbi, plesu, ovisio je o namjeni djela, koncepciji autora, a posebno o idejno-stilskom razdoblju u kojem je djelo nastalo.

Najbogatija su podacima ona djela u kojima su pisci izravno opisali i prikazali karakteristike folklorne glazbe, načina i povoda njena izvođenja itd.

Drugu grupu čine zbirke tekstova pjevanih pjesama, nastale bilježenjem tekstova, koji su jedan od strukturalnih elemenata popijevaka. (Zbirke anonimne, autorske, rukopisne i tiskane, iz Slavonije i drugih dijelova panonske regije).

Napokon, folklorni običaji, glazba i njeno izvođenje poslužili su kao nadahnuće (s pozitivnim ili negativnim prizvukom) u stvaranju literarnih djela (uglavnom poetskih).

Po oslobođenju od Turaka (1699.), pa sve do 19. stoljeća, kroz cijeli period koji se istražuje, važnu ulogu u književnom i prosvjetnom djelovanju imao je duhovni stalež: franjevci, isusovci, pavlini. Uz živo uključivanje u književne tokove, njihova je djelatnost konstantno prisutna na polju odgoja i obrazovanja u vjeri. Primjereno tome u cijelom se periodu izdaju molitvenici, pjesmarice, evanđelja i prvi priručnici za opismenjavanje: "abecevice". U tim djelima nećemo naći mnogo podataka o narodnom životu i običajima, osim ponešto u onima u kojima su autori vjerske norme primjenjivali na svakodnevni život, kao đakovački župnik Ivan Grličić u knjizi "Put nebeski (...)" (Venecija, 1707.), gdje je osudio kolo kao vrelo nemoralna: "Sagrešenje tko igra u kolu za probuditi u sebi ili drugom koju nečistu želju ili naslađanje puteno: ili kad vidi da u takvoj igri on drugoga ili drugi njega može lasno na grih navest." (Jakšić, 1985., 24)¹

Slavonski barok, koji je trajao usporedo s prosvjetiteljstvom, također nije u svojim književnim djelima ostavio dokaze za narodni život i običaje, zbog čega će biti spomenute samo zbirke crkvenih pjesama i molitvenici predstavnika tog stila, isusovaca **Antuna Kanižlića** (1699. ili 1700.-1777.). U "Maloj bogoslovcu" koristio je Kanižlić stare izvore, ali je objavio i autentične tekstove crkvenih popjevaka "koje su u nedilu i svetkovine, a osobito u vrime s. Poslana običavaju pivati." Matić tvrdi da su se "mnoge crkvene pjesme u Slavoniji dugo zadržale upravo u obliku, koji im je dao Kanižlić (...) pače se uz sitne promjene tako pjevaju i danas". (Matić, 1940., XXXVIII)

Društveno-politički činitelji (migracije, ratovi, državne obveze) pokrenuli su svjetske strukture, donoseći nova saznanja i iskustva iz razvijenog svijeta, čime se uzgibao letargični život u Slavoniji. Oblikovana snagom domoljubne riječi Relkovića, Blagojevića i Došena u odgovarajućem literarnom ruhu, prosvjetiteljska se ideologija nametnula snažno, otvoreno i kritički, sve u želji "da slavonskom selu i uopće Slavoniji pokaže put, koji vodi do kulturnog i ekonomskog napretka i po tom u bolju budućnost." (Matić, 1962., 61)

Poema **Matije Antuna Relkovića** (1732. - 1798.) "Satir" (Drezden, 1762., drugo izd. Osijek 1779.), prvo djelo svjetovnog karaktera u Slavoniji, ekonomska je i društvena slika slavonskog sela i života graničara u drugoj polovici 18. stoljeća. S folklorističkog stanovišta (bez obzira na Relkovićev kritički stav), najvrijedniji su podaci o narodnim običajima; sijelu i prelu i narodnom plesu - kolu.

¹ Jakšić donosi i slijedeći citat iz knjige Lovre Šitovića "Pisma od pakla" (Mleci, 1727) bosanskog franjevca, koji je jedno vrijeme živio u Našicama: "Slušaoče, poljubljeni brate, ti dobrovoljno u kolu igraš, a kolo se vičnje vrti u paklu naokolo. Ti pivaš i slušaš pisme od Kraljevića Marka, Muse Arbanasa, Relje Bošnjana, od vojske, od junaštva, kralja, kapitanah i ostali, također lipote Divojke, od rujna vina i od ostalih beskorisnih pisanih." (Jakšić, 1985., 25)

O strukturi i sadržaju pjesme na prelu i u kolu, te o sviranju i instrumentima nije Relković vodio računa, jer je funkcija običaja bila za njega od primarnog značenja. Na primjer, u stihovima o prelu Relković kaže da tamo uče "žensko presti, a muško tamburat". (Reljković, 1974., 47)

Za pjevanje momaka tvrdi da "urlaju ko pomamni vuci". Moguće da je Relković boravkom u Pruskoj upoznao i gradsku glazbu baroka, te je pjevanje naših momaka smatrao primitivnim.

Za kolo, običaj kojeg su prema Relkoviću u Slavoniju donijeli Turci, nalazimo slijedeće stihove:

"Zato Turci naprvo počeše,
Muhamedu na grobu igraše (...)
Ali toga izvan Slavonije
Nigdi nitko još vidio nije (...)"

(Reljković, 1974., 54)

U kolo se hvataju i momci i djevojke, pripremaju se za to cijeli dan, djevojke se ukrašavaju i kite, a njihove majke uživaju:

"(...) ne mogu kod kuće siditi
neg bi rade u kolu viditi
kako kćerice s dragim poskakuju
i kakve li pismice pivaju." (Isto, 51)

U kolu su se pjevale i duge balade o kraljeviću Marku, prema Relkoviću, nedostojnom vazalu turskom:

"(...) divojak nije stid pivati
kada počmu u kolu igrati.
Oj, u Marka, Kraljevića sina
dobar konjic u potaji ima." (Isto, 53)

Istim satiričko-moralističkim tonom osvrnuo se Reljković i na svadbu, pirove i druge zabave, u kojima se ponekad nađu:

"(...) doboš, bubanj i svirale
baš kao i tambure male (...)" (Isto, 49)²

Djelomično braneci Relkovićeve stavove prema tzv. "turskim skulama" od komentatora, pa i napadača, a djelomično i iz vlastitih pobuda, župnik iz sela Dubovika kod Sl. Broda i profesor na požeškoj Akademiji, **Viđ Došen** (oko 1720. - 1778.), osvrnuo se u svojim djelima na temu seoskih običaja. Odrastao u Dalmatinskoj zagori, mogao je objektivnije i s distancom sagledati život prostog slavonskog seljaka i graničara.

² U ovom radu preuzeti su citati iz osječkog izdanja Relkovićeve "Satira" iz 1974. god. U uvodu Ivo Bogner piše: "Satir se pjevao uz tamburu. On se nije recitirao kao danas. Obligatna je bila tzv. konjska tambura sačuvana još iz vremena Matije Korvina, uz koju se Satir pjevao u starim slavonskim zadrugama." (17) U Muzičkoj enciklopediji (Zagreb 1971., 542) ne spominje se "Konjska tambura", a niti u izdanju "Satira", koju je priredio Josip Vončina (Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988.)

Njegova epska djela, napisana u duhu prosvjetiteljstva, duhovne su i moralne pouke vjernicima. Došen ulazi analitički, a počesto još kritičnije od Relkovića u same strukturne odnose života slavonskog sela. "Pun grožnje i jarosti grdi slavonsko praznovjerje i običaje (...) ogorčenim riječima prikazao je kolo i pjesme što se u njemu pjevaju." (Bošković-Stulli, 1978., 224)

"(...) Kosi kolo i sabore
gdi se od zla čini gore.

(...) slipo kolo, tamno prelo
gdi se skupi cilo selo
i vrte se prelje dične
da postanu tamo mlične."

(Došen, 1969., 84)

I Došen spominje duge balade koje su se pjevale u kolu o povijesnim ličnostima, često moralno nepoćudnim, koje narod pretvara u junake, kao npr. bana Ivu Karlovića. Kad Došen spominje "pisme glasne i poganom slasti masne", najvjerojatnije misli na poskočice, opscene distilhe, kakve spominju i drugi pisci. O načinu pjevanja Došen kaže:

"(...) u kolu bo kad pivaju
svaku tamnost bisno laju."

(Matić, 1962., 30)

U Došena, iako obojena krajnjom moralističkom satirrom, nalazi se jedna od najplastičnijih slika temperamenta slavonskih igračica u kolu, što je ujedno i pokazatelj važne psihofiziološke uloge plesa u životu ljudi:

"(...) Al u kolu nike žene
premda naglo užežene,
nit počinu, nit prilugu,
dal od naglog bluda bisne,
upaljene i nesvisne,
zemlju nogom mlatit stanu,
kada hoće da ju ganu,
da se prene i probudi,
da i ona š njima bludi,
il bi htile ukredati
i s petami vatru dati,
da i ona š njima gori (...)" (Isto, 25)

U prvu polemiku oko Relkovićevih "turskih skula", kojima je Relković prema Došenu, "poveo rat protiv rdavih običaja i praznovjerja", uključio se **Adam Tadija Blagojević** (1745. ili 1746.?), porijeklom iz sjeverne Slavonije, koji je dugo službovao u Beču. Blagojević je smatrao da Relković nije kuduo seosko "narodno držanje -

"(...) već slavonske one običaje
koji oni od drugih primiše
ter u svemu naslidit hotiše
kako turske i ostale druge."

(Georgijević, 1969., 354)

Usporedo sa prosvjetiteljstvom u drugoj polovici 18. stoljeća javlja se tzv. "ratnička književnost" kao odjek na političke događaje: sedmogodišnji Austrijsko-pruski rat (1756. - 1763.) i rat Austrije i Rusije protiv Turske (1788.-89.).

U slavonsku ratničku književnost ubrajaju se epske pjesme Josipa Paviševića, Emerika Pavića i **Antuna Ivanošića** (1748. - 1800.)

Ne bi se moglo ustvrditi da bi ova poezija mogla poslužiti kao izvorište podataka o folklornoj glazbi. Ona se u ovom radu spominje zbog načina izvođenja. Poput Relkovićeve "Satira", ova se poezija, najvjerojatnije, pjevala uz tamburu, jer na to ukazuju i naslovi "Piezsma od Junactva Viteza Peharnika, Regementa Ogulin-szkoga Oberstara, koju Ogulinacz pieva nuz Tamburu (...)" iz 1788., i "Pisma koju piva Slavonac uz tamburu a Licsanin odpiva od uzetja Turske Gradishke iliti Berbira grada (...)" iz 1789. Antuna Ivanošića.

Ivanošićeva pjesma "Od uzetja turske Gradiške" (1789) ima izuzetno značenje za povijest folklorne glazbe, jer završava notnim zapisom tada popularne napitnice, ovdje himne pobjedniku u Austrijsko-turskom ratu, generalu Laudonu. Ovo je, koliko je danas poznato, jedini notni zapis iz 18. stoljeća, tj. nastariji iz Slavonije. (Hadžihusejnović - Valašek, 1991.)

Vrlo zanimljivu sudbinu doživjelo je Ivanošićevo djelo "Sličnorični natpis groba Zvekanovog" (1812.), za sada prva slavonska humoristička pjesma, "spomenik humora stare Slavonije" (Matić, 1940., LIII), širila se, poput narodne pjesme, usmenim putem i preko rukopisnih pjesmarica (kojih je nekoliko sačuvano iz cijelog panonskog područja, pa i Bosne).

Fratar Zvekan je, prema Kuhaču, "spjevao mnogo šaljivih pjesama, ishitrio za njih ujedno i melodije, te ih sam pjevao u veselom društvu." (Kuhač, 1900., 304)³

Tridesetih godina nakon prvog izdanja "Satira" u obranu kola i narodnih običaja ustao je pisac, teoretičar i znanstvenik, čovjek široke kulture, franjevac **Matija Petar Katančić** (1750. - 1825.). Rezultati njegova znanstvenog interesa i istraživanja jezika, književnosti, povijesti i drugih znanosti, imaju veliko značenje u društvenom životu i umjetnosti, pa tako i glazbi.

U idiličnom svjetlu, obojenom predromantizmom, opjevao je kolo u pjesmi "Satir od kola sudi" (kao reakciju na Relkovićevu tvrdnju da su kolo prvi puta igrali Turci na Muhamedovom grobu), objavljenoj u zbirci "Fructus auctumnales" 1791.

³ Kuhač je u svojoj zbirci "Južno-slovenske narodne popievke" (Zagreb, 1878 - 1881) objavio dvije pjesme za koje je smatrao da su Zvekanove: "Fratar Ivane" (br. 1462) i "Od fratra Zvekana, valpovačkog pelikana" (br. 1463). Franjevac Antun Zvekan bio je župnik u župama Donjeg Miholjca, Valpova i Našica i prijatelj Antuna Ivanošića, poznatog po veseloj naravi i naklonosti prema dobroj kapljici.

"(...) Pan svirat poče, sestre kolo vode skladno
i sviralu pismom ljuboglasno minau.

friško i potiram trštenicu glasno,
skočite; kad diram, poskakujte lasno.

(...) Tristo bi kolo tu lita, nek Turčina Meka
poznade (...)

Ni jedna da kasno, ni brzo ne ide!"

(Marijanović, 1983., 88-89)⁴

(...) Kolo ne znaš li, kako bi slavno? Kada su
Drinani pak Traci (sada Dranane, Race
zovemo)
živili, nisi čuo, Satiru, kolo, diple, popivke
kakve biu?"

Uz blagu satiru na Relkovića i na nove plesove, sve
u obranu tradicije, Katančić u nastavku pjeva:

"(...) Kakov budalasti tanac? Potražci Turaka!
Tu žena vrime gubi, gubi tu poštene divojka (...)
Zašto ne bale kudiš, ne kudiš jer igre varoške,
lubit uče gdi se dive lako, gdi se rišiti pase?
Tko b' naše stare pivao, tko b' šumskih pisme
Divica, da b' kola ne bilo? (...)"

(Matić, 1940., 306-307)

U zbirku "Fructus auctumnales" ("Jesenji plodovi",
Zagreb, 1791) u "Popivkama narodnim" i "Prostim"
uvrstio je i svoje stihove u kojima je slijedio duh narod-
ne poezije. U Katančićevim stihovima zrači izrazita
naklonost prema narodnim običajima, glazbi i kolu:

"Igra kolo kod Valpova grada - Kolo igra!
ispod ladne Karašice rike;
u kolu je Marica divojka,
gizda ćerka roda gospodskoga (...)"

(Matić, 1940., 314)

U knjizi koju je izdao Stanislav Marijanović "Povra-
tak zavičajnicama" (Osijek, 1983.) u pjesmi "Poskočnica
pana i Thalie na Cernom Berdu" (1788.), nalazi se jedan
od prvih, poetski oblikovanih opisa narodnog kola.
Impresivno i nadasve nadahnuto Katančić pjeva:

"(...) Tako vam imena i moje svirale,
i vrutka ledena gdino ste igrale,
velike i male, potecite amo,
da se sveci fale, da kolo igramo! (...)

Ovamo dojdite, sestrice prilipe!
U kolo dojdite, uzorite kipe
ukažite lipa i noge na tanac
pripravite, u hipe za igrat na konac (...)

Pazite, divice, kad polako sviram,
ticajte nožice lako; kad pribiram

Narodni običaji, ples i pjesma nisu bili samo Katan-
čićevo poetsko nadahnuće, oni su bili i područje njeg-
ova znanstveno-analitičkog interesa. Katančićeva
studija umjetničkih i estetskih sadržaja hrvatskog
pjesništva "De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae
exactus" (Knjižica o ilirskom pjesništvu, izvedena po
zakonima estetike) sadrži vrijedne podatke o strukturi,
karakteru i načinu interpretacije narodnih popijevaka,
o instrumentariju, te o popratnim sadržajima: običajima
i plesu.⁵

U svoju studiju "'De poesi" Katančić je kao
ilustraciju svojih zaključaka uvrstio i 15 melografskih
zapisa, koji do danas, nažalost, nisu pronađeni, a koji
svakako spadaju među najstarije melografske zapise
folklorne glazbe iz Slavonije. (Hadžihusejnović -
Valašek, 1999.)

Crkvene pjesme Katančić je također analizirao i
komparirao s narodnim. One su, najčešće, u osmerač-
kom dvostihu s raznolikom i lijepom melodijom. "Sve
crkveno i pučko pjevanje je jednozvučno poput koral-
nog pjevanja", zaključuje Katančić. (Katančić, 1984.,
148/48)

Katančiću je bila važna i glazbena komponenta
lirskih pjesama. Vodio je "brigu za pjevanje" narodnih
pjesama i smatrao da je "onoliko snažnija i savršenija
pjesma koliko se više približi zvuku glazbe". Lirska
pjesma cjelovita je tek tada, kada tekst "povezuje zvuk
glazbe i melos popjevanja u kolu" (Marijanović, 1983.,
84). Katančić razlikuje dvije vrste pjevanih lirskih
pjesama: popijevke, "u pravilu pjesme dugog stiha (...).
Pjevane su po pjevu, ravnim načinom, potresale su se i
otezale, a počesto su imale i pripjev. Poskočice su mu
pjesme kraćeg stiha, najčešće pjevane u kolu, a
odgovaraju im osmerački stihovi." (Isto, 92)

⁴ Rukopis pjesme "Poskočnica pana i Thalie" pronađen je 1979. u Franjevačkom samostanu u Sl. Brodu, zahvaljujući o. Vatroslavu Frkinu. Prvi put je objavljena uz pjesmu "Tri Jose" u knjizi Stanislava Marijanovića "Povratak zavičajnicama" u ediciji Izdavačkog centra "Revija", Osijek 1983.

⁵ Rukopis "De poesi Illyrica libellus", pisan latinskim jezikom, završen je još 1791., a pripremljen za izdavanje 1817. Međutim, tada nije objavljen i do 1945. se smatrao zagubljenim. Tada ga je pronašao Tomo Matić u Franjevačkom samostanu u Varaždinu i o njemu pisao iste godine u Radu Hrvatske akademije I, knj. 280. U prijevodu Stjepana Sršana objavljen je u ediciji IC "Revija", Osijek 1984. pod naslovom "Knjižica o ilirskom pjesništvu, izvedena po zakonima estetike". Za mogućnost komparacije prijevoda s originalom koji je objavljen u prvom dijelu knjige, uz citate, u ovom se radu donose oznake stranica oba teksta.

Katančić također opisuje kolo koje se prati samo pjesmom, ali povezujući njen tempo s korakom: "Prvo je bio način koji lagano ide, zatim bržim korakom, poskakujući sa pjevačima (...) naša kola završavaju u dvostihu npr:

Po naravi rumen, modar, žut i bil,
svakom je pogledati drag i mil".

(Katančić, 1984., 142)

Iako je Katančić podešavao narodne pjesme prema metru klasičnih pjesnika, u njegovim radovima mogu se naći i tekstovi narodnih pjesama, koje su poslužile kao građa za pjesničke i jezične studije. Tih nekoliko pjesama (Tri divojke žito žele, Spava Janko pod jablankom, Rosna, bosna košutice, Goji majka tri divojke) vrlo su dragocjena onodobna svjedočanstva o folklornom stvaralaštvu 18. stoljeća. (Bošković-Stulli, 1978., 244)⁶

Koristeći dokumente antičkih pisaca o pjevanju i glazbalima balkanskih naroda, Katančić je komparativnim prikazom iznio seriju vrijednih podataka o instrumentima njegovih suvremenika:

"*psaltir* je bio četverougaoanog oblika imajući deset žica (...). Danas je taj instrument sličan harfi, trouglog oblika, a ima više žica. *Citara* je po izgledu u obliku grčkog velikog slova (*delta*), ima deset žica, koje je pjevač prebiraio lijevom rukom, dok se desnom služio trzalicom. Danas se izgledom razlikuju, imaju čelične žice, prikladne za svaku vrstu pjesme. *Bubnjevi* su isti kao i danas, drveni ili metalni, odozgo pokriveni kožom, a udaraju se štapićem, pa njima može rukovati i manja ženska ruka (...). Naše žene, ma koliko su vješte u pjevanju i kolu, ipak se rijetko bave glazbom, a i tada uglavnom kćeri bogatih, koje imaju *harfu* sličnu svečanim cimbalama, a zovu je *klavikordom*. U bogoslužju upotrebljavaju se mjedeni bubnjevi zajedno s duhačkim instrumentima, kako se kaže, a glavni su ti instrumenti *orgulje*, *trube* i *rogovi*. Na trgu se koriste drveni bubnjevi sa *sviralama*, *mješine s pisikom* i bez njega, *tambura*, *gusle* i *citara*. Dječaci i djevojčice pak potresaju čegrtaljka..."

(Katančić, 1984, 117/14)

O seoskim aerofonim instrumentima Katančić piše:

"*Tibina*, je *svirala*, *svirka* (*frula*) razne građe. Nešto se bolje služe *trubom* *graničari*, *Hrvati* i *Kranjci*, nego ostali narod. *Krača* i *savijena svirala*, *stupoš*, nešto ugodnije odjekuje, a koristi se uz bu-

banj. U *sviralu* od *trske* *sviraju* *djeca* oponašajući *puhanje* u *mješinu*. (...) Danas za taj instrument (*magadu*) kažemo po aferezi *gajde*, kao da u singularu kažeš *magajda*. Ovdje ili *kozja mješina* ima dvije *svirale*, jednu *deblju*, *zabačenu* na *rame*, drugu *poldrug stope*, zvanu *prdaljka*, koja ima nešto jači zvuk, a drugu, *kraču* i *stisnutiju* s *dvostrukim prolazom*, koju zovemo *pribiraljka*, na kojoj se *modulira* *prstima*. Ako je na njima *postavljen rog*, onda ih nazivamo *gajde*, a bez njega *dude*, koje daju nešto blaže tonove. Za njih se drži da su se nekada koristile u bogoslužju zajedno sa drugim glazbenim instrumentima, a kad su ih zamijenile *pneumatske orgulje*, našle su svoje mjesto na trgu, u kolu, u svatovima, na igrankama, u vojsci i drugim veselim zgodama." (isto, 119/15)

Katančić također spominje gusle i pjevanje uz gusle:

"(...) pjesme o narodnim junacima i njihovim djelima, pjeva samo jedan pjevač na tejskom glazbalu 6), *guslama*, nešto ugodnijim glasom i napjevom. To glazbalo slično je kornjači, s jednom žicom od konjske strune, ručicom koja je duga stopu ili nešto više, i gudalom od iste strune, tako ugođenim da svojim zvukom točno odgovara modulaciji glasa. Danas se u Slavoniji nalazi malo takvih pjevača jer je u lirskoj pjesmi prevladala *tambura*, dok ih je više u Dalmatinskoj Zagori, Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini i drugim ilirskim krajevima." (isto, 140/39)

Katančić se oduševljavao načinom pjevanja i običajima kao što su berba kukuruza u Valpovu i ladarice u Posavini. (isto 142/41 i 116/12)

Zanimljivu i nadasve važnu pojavu, danas poznatu pod pojmom folklorizam tj. primijenjeni folklor, opisao je Katančić 1818. godine. Na dočeku cara Franje I. u Zagrebu iste godine, "hrvatski plemići i plemkinje u narodnom odijelu u kolu" pjevali su narodnu pjesmu "Spava Janko pod jablankom".⁷ (Matić, 1945.a, 166)

Veliki je doprinos Matije Petra Katančića povijesti hrvatske književnosti, narodnoj poeziji i glazbi. On je prvi pisac, koji je još u 18. stoljeću (daleko prije ilirskog preporoda) "svjesno i programski slavio ljepotu narodne poezije, bilježio njezine tekstove i napjeve i sam pisao pjesme u njezinom duhu". (Bošković-Stulli, 1978., 241). Za povijest folklorne glazbe izuzetno je vrijedan njegov pregled instrumenata, pokušaj analize

⁶ Maja Bošković-Stulli (1978., 244) izjednačuje "tejsko glazbalo" ("cantor, fide Teia", Katančić, 1984, 39) s Anakreontovim. Prema "Riječniku stranih riječi" Bratoljuba Klaića (Nakladni zavod MH, Zagreb 1989., 64), Anakreont je opjevao ljubav, vino, ples i društvo. Otuda "ankreontika", poezija koja u malim pjesmicama slavi laki, prolazni užitak.

⁷ Isti podatak bilježi i Kuhač u svom djelu "Vatroslav Lisinski i njegovo doba": "A kada je godine 1818. car Franjo I. i carica Karolina Augusta posjetila glavni grad Zagreb, spjevao i uglazbio je biskup (M.Vrhovec, op. M. H. V.) sam: 'Pleszopiszen', 'Kolo, kolo na okolo' (po pučkoj melodiji pjesme: 'Zaspal Janko'), koju je plemićka mladež obojeg spola pred prejasnima gosti odpjevala." (Zagreb 1887., 2) Ista pjesma nalazi se i u Kuhačevoj zbirci pod br. 1031. Tekst pjesme "Spava Janko" uvrstio je Katančić "De poesi" (146) s oznakom pripadajuće melodije na listiću br. 13.

melodije i načina pjevanja, a napose činjenica da je u svoju studiju "De poesi" uvrstio i 15 zapisa narodnih napjeva.⁸

PUTOPISI I IZVJEŠTAJI

Dragocjene podatke o životu i običajima slavonskog stanovništva zabilježili su strani putnici koji su u Slavoniji boravili kraće vrijeme, uglavnom po nalogu bečke vlade ili drugim povodom. Uz mnoštvo statističkih, ekonomskih i privrednih podataka, njihovi izvještaji sadrže i građu vrijednu za kulturološka istraživanja Slavonije 18. stoljeća.

Strani jezik, kultura europskih urbanih centara u kojima su živjeli, te kratko vrijeme boravka u našim krajevima, uvjetovali su način promatranja života u Slavoniji. Kako se podaci, uglavnom, odnose na seoski živalj, koji je gotovo 200 godina živio u izolaciji i u teškim uvjetima života pod turskom vladavinom, društvena distanca odigrala je važnu ulogu.

Među prvima, izvještaj o Slavoniji objavio je 1777. godine u Beču austrijski vladin savjetnik **Friedrich Wilhelm von Taube** u djelu "Historische und geographische Beschreibung des Königsreiches Slavonien und des Herzogtumes Syrmien" (I - III, Wien, 1777. - 1778.).

Taube je nastojao dati opću sliku slavonske pokrajine, koja bi uključivala i provincijalna područja (u županijama) i ona u Vojnoj granici (Krajini), tj. i feudalna i vojnička, među kojima je bilo bitnih razlika u životu ljudi. Bez obzira iz kojih je područja Taube crpio podatke, iz kojeg je ugla promatrao činjenice, njegova je slika slavonskog sela veoma mračna.⁹

Taube bilježi da kod Ilira "umetnost i nauka leže još u povelju, ili, tačnije, nisu još ni rođene", ali ipak tvrdi i da su "svi Iliri bardi i imaju prirodan smisao za pesništvo." Gotovo da i nema podataka o glazbi, osim u napomeni da "ilirske pesme zvuče melankonično i lepo ih je slušati." (Taube, 1954., 138)

"O Božiću ispeku Iliri celo svinjče, ili kozu, pa ostave pečenje s bocom rakije na stolu preko dana i preko noći (...). Pri sahranama ima mnogo neobičnih običaja" - piše Taube. (isto, 176)

Kod Taubea nalazimo podatke i o životu u gradovima. Osijek, koji je sa svojim predgrađima imao oko 8000 stanovnika, smatra najljepšim gradom u čitavoj Slavoniji, jer su ulice popločene, a javne zgrade "sve

moderno, solidno i lepo sagrađene". Ipak, to je za Europljanina Taubea "jedno tiho mrtvo mesto (...). Nedostatak javnih zabava, sastajanja i prijatnih večernjih društava, oseća se ne samo ovde, nego u čitavoj zemlji." (isto, 195)¹⁰ Ostali gradovi su prljavi i bijedni s kućama većinom sagrađenima od drveta i blata pokrivenim šašom i trskom. Plemički dvorci i kurije, iako su imanja veoma prostrana, u lošem su stanju, jer većina vlasnika boravi u gradskim centrima Austrije, Mađarske, Njemačke i Italije.¹¹

Samo pet godina kasnije, 1782. Slavonijom su od Osijeka do Požege, proputovala dva profesora budimskog sveučilišta **Matija Piller** i **Ludvik Mitterpacher**. Po naređenju carske vlade u Beču, došli su u Požegu kako bi ispitali uzroke čestih požara u obližnjem selu Eminovci. Proboravili su u tom kraju oko dva mjeseca. Tò vrijeme iskoristili su profesori za istraživanja flore i faune, a pokazali su interes i za narodni život i običaje. Imponira njihova objektivnost, posebno prema životu seoskog stanovništva u Vojnoj krajini. Svoj rad tiskali su u Budimu 1783. godine na latinskom jeziku pod naslovom "Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam".¹²

O glazbi i plesu nema mnogo podataka u tekstu budimskih profesora. Smatraju da "pravih narodnih igara ima malo", i spominju samo muške igre: tjeranje obruča bičem ili štapovima, te bacanje kamena u metu. "Instrumenata muzičkih gotovo nemaju drugih osim ova dva: mijeh (...) što se pod pazuhom pritište, duše u sviraljku, i vokalna lira (tambura) sa četiri ili šest žica. Tugaljiva se modulacija više sviđa nego vesela (...)"¹³

Perom Pilleri i Mitterpachera zabilježen je i način plesanja u kolu: "Kolo je ozbiljno i mirno, a često ga igraju bez pratnje instrumenata samo uz pjevanje kojeg kolovode." O epskim pjesmama profesori pišu: "Rado pjevaju slavna djela svojih kraljeva i vojvoda, a slažu ih po zakonima pjesme i ritma." (Matić, 1951., 13/22)

Na samom zalasku 18. stoljeća, 1799. godine, graničarski oficir **Stanislav Šumski** zabilježio je način na koji

⁸ Analizu podataka o melografskim zapisima koji se spominju u Katančićevom djelu "De poesi" autorica je objavila u Svečanom zborniku za Jerka Bezića, 1999., str. 86-100.

⁹ Prema Taubeu, slavonska su sela raštrkana po šumama, seljaci su spavali na zemlji, nisu imali postelja, a kuće su gradili od naboja.

¹⁰ "Kako bi se uplašio kakav razmašeni Parižanin kad bi ga sudbina bacila na zemlju gde nema pozorišta, otmnog sveta, gizdavaca, nema koncerata, kola za unajmljivanje, nosila, tapeciranih soba i sličnih stvari neophodnih za život?" pita se Taube.

¹¹ Osrednje je imanje - po Taubeu, imalo 10 do 20 sela, veliko 20 do 50. Sela su slabo nastanjena, a zemlja loše obrađivana. U cijeloj je Slavoniji bilo 1777. god. 235.000 stanovnika, što je na 1 km² iznosilo 203 stanovnika.

¹² Drugi dio njihove knjige str. (115 - 140), preveo je i objavio Tomo Matić u Zborniku za narodni život i običaje pod naslovom "Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestog vijeka" (ZNŽO, knj. 35 Zagreb 1951. 5 - 27). Svi su citati iz tog prijevoda.

¹³ Posljednja rečenica u originalu glasi: "Modulatio tristis potius placet quam laeta." Riječ "modulatio" u ovom slučaju odnosi se na melodiju (napjev).

su vojnici plesali kola za vrijeme jednog predaha u Francusko-austrijskom ratu kod grada Züricha. Graničari iz Srijema, Banata i Slavonije izvodili su: šaranac, lesu, momačko kolo, ketuš, jastučić i kolo na kolu. Ovo su, koliko je do sada poznato, prvi potanji podaci o plesanju panonskih kola.¹⁴

O Slavoniji i Srijemu s kraja 18. i na prijelazu 19. stoljeća pisali su još na njemačkom jeziku Franz Stefan Engel, barun von Hitzinger, Johann Csaplovich i Spiridon Jović.

U svom rukopisnom djelu "Opis kraljevine Slavonije i vojvodstva Srema" iz 1786. Franz S. Engel donosi opširan i vrlo detaljan izvještaj iz Slavonije i Srijema s mnoštvom vojnih i povijesnih podataka.¹⁵ Engel, poput Taubea, spominje naklonost prema lutalačkom i nemirnom životu, koji nije bilo moguće iskorijeniti i sto godina nakon turske vladavine. Smatra da je "ljubav prema zadivljenoj slobodi uz naklonost tromom mirovanju i neumerenom piću, izgleda Iliru urođeno". Engel bilježi i pirovanje za vrijeme svadbi, pogreba i drugih blagdana, te zaključuje: "Ta nacija nije glupa: ima mnogo i dobrog dara za naučnu struku i ističe se osobito vernošću prema vladaocu, gostoljubljem, neustrašivom hrabrošću i srdačnošću koja prkosi svim opasnostima, štaviše i samoj smrti."

Između 1802. i 1812. u Pakracu je boravio episkopski komesar **Johann Csaplovich** (Jan Čaplovič), nakon čega je 1819. u Pešti objavio knjigu: "Slawonien und zum Theil Croatien, Ein Beytrag zur Völker und Länderkunde..."¹⁶ Prema Čaploviču u Osijeku i drugim gradovima bilo je u to vrijeme dosta instrumentalnih skupina, tzv. "banda".

Najopširnije i najvrjednije podatke o životu i običajima žitelja istočne Slavonije i Srijema na prijelazu stoljeća objavio je 1835. u Beču Spiridon Jović, porijeklom iz tih krajeva, u knjizi "Etnografska slika slavonske Vojne granice" kao "prilog poznavanju zemalja i naroda austrijskog carstva". Ovo vrijedno djelo za povijest folklorne glazbe na panonskom području vremenom svog

nastanka pripada početku 19. stoljeća i obradit će se drugom prilikom.¹⁷

TEKSTOVI PJEVANIH PJESAMA

Pjesmarice, rukopisne i tiskane, nezaobilazna su građa u traganju i analizi folklorne glazbe 18. i s početka 19. stoljeća, jer većina njih su zbirke tekstova pjevanih pjesama, najčešće lirskih - ljubavnih i napitnica. Zato tekstovi pjesama koji su se izvodili pjevanjem (čak samo jedan stih), mogu biti dokument o njihovom životu u određenom lokalitetu, društvenoj sredini, vremenu, o njihovim varijantama i dr.

Najstarija do sada poznata rukopisna zbirka tekstova svjetovnih narodnih pjesama iz Slavonije potječe od nepoznatog Nijemca, vjerojatno vojnog ili kancelarijskog činovnika, a nastala je oko god. 1720. na području Vojne krajine u zapadnom dijelu Slavonije. Zbirku je pronašao Gerhard Gesemann i objavio u Sremskim Karlovcima 1925. pod nazivom Erlangenski rukopis. Iako nema podataka o načinu izvođenja pjesama, ovu zbirku i ovdje spominjemo iz razloga što sadrži tekstove epskih i lirskih pjesama, ali i različite anonimne pjesme gradskog podrijetla (Bošković - Stulli, 1978., 233). Može se pretpostaviti da su se te pjesme i pjevale, možda i uz pratnju gusala, gajdi ili tambure, instrumenata koje spominju izvori iz 18. stoljeća.

Antun Kanižlić (1700 - 1777.) u molitveniku i pjesmarici "Mala i svakomu potribna bogoslovnica" (1773.) objavio je "crkvene pjesme koje je našao u starim pjesmaricama ili koje su već bile u običaju u crkvama po Slavoniji (...) koje se u nedilju i svetkovine, a osobito u vrijeme s. Poslanja običavaju pivati." (Matić, 1940., XXX VIII) Matić smatra "da su se mnoge crkvene pjesme u Slavoniji dugo održale upravo u onom obliku koji im je kao Kanižlić, pače se uz sitne promjene tako pjevaju i danas." (isto)

Za područje Požege značajne su dvije rukopisne zbirke tekstova nastale krajem 18. stoljeća: Požeški zbornik iz ostavštine Vjekoslava Babukića i Zbornik Tome Kraljevića, nekadašnjeg vlasnika ovog rukopisa. Obje zbirke sadrže tekstove pučkih pjesama: tzv. varoške pjesme, tradicijske usmene i pjesme prijelaznih obli-

¹⁴ Prema knjizi Olivere Mladenović "Kolo u Južnih Slavena" tekst je objavljen 1846. u Građi za povijesnicu srpsku. Olivera Mladenović piše: "Sve se te igre i danas igraju u Sremu, Banatu i Slavoniji. Poređenje između ta dva sloja igara pokazuju (...) da se one nisu bitno izmjenile, uprkos razmaku od sto sedamdeset godina." (Mladenović, 1973., 35)

¹⁵ Djelo Franza Stefana Engela prevedeno je na srpski jezik i objavljeno u Zborniku Matice srpske za književnost i jezik, knj. XIX - XXII. (Novi Sad, 1971.-1974.) Rukopis je dovršen 1786. i nalazi se u Ratnom arhivu u Beču pod signaturom K XII, L 47. (Citati iz tog prijevoda.)

¹⁶ Prema dosadašnjem saznanju knjiga nije prevedena na hrvatski jezik. Upozoravam na Čaplovićevo djelo "Kroatien und Wenden in Ungarn". Etnographisch geschildert, Pressburg, 1829. Čaplovićeve podatke o glazbenom životu u Osijeku početkom 19. stoljeća prenosi M. Malbaša u radu "Glazbeni život u Osijeku" (1965., 143)

¹⁷ Jovićevo knjiga prevedena je na srpski jezik i objavljena u Zborniku Matice srpske za književnost i jezik, knj. IX-X. (Novi Sad, 1962. 114-165.)

Spiridon Jović (+1838.), u svoje doba dobro poznati pisac i prevoditelj, pisao je pjesme i izdao almanah "Srpska zora" za 1838. (I. Mamuzić, 1938., 430.)

Prema Kuhaču (zbirka, 1878. br. 216 i 217) Jović je autor teksta pjesme "Sječaš li se onog sata", koju je objavio i Katineli pod br. 13. Isti tekst nalazi se i u Ilićevim "Varoškim pesmama" (Ilić, 1844, sv. 1., 16).

ka. Rukopisi ovih zbirki čuvaju se u Odboru za narodni život i običaje HAZU u Zagrebu,¹⁸ a njihov sadržaj je djelomično objavljen, uglavnom tematski vezan za napitnice i zdravice u radu Franje Fanceva "Hrvatska dobrovolja" (Fancev, 1937.)¹⁹ U okviru Požeškog zbornika iz Babukićeve ostavštine nalaze se i rukopisi tekstova pjesama s oznakom I. Perviza koji su nastali 1798., dok godina nastanka Zbornika Tome Kraljevića nije utvrđena. (Bošković - Stulli, 1978., 237)

U arhivu Brlić u Slavonskom Brodu čuvalo se nekoliko rukopisnih pjesmarica pjevanih tekstova na hrvatskom, njemačkom i latinskom jeziku iz 18. i početkom 19. stoljeća. Tekstovi tih pjesmarica djelomično su objavljeni u "Uspomenama na stari Brod" Ignjata Alojza Brlića, u kalendarima i zbirkama iz prve polovice 19. stoljeća, posebno u "Varoškim pjesmama" Luke Ilića Oriovčanina. Najbogatija i najzanimljivija zbirka u Brlićevoj ostavštini je "Sabranje za vesela društva", koja još nije objavljena.

O zapisivačima rukopisnih pjesmarica Maja Bošković Stulli piše:

"Ti su pripadnici raznih društvenih staleža, plemići, klerici i građani upisivali pjesme, prenoseći ih iz jedne zbirke u drugu, pjesme ljubavne, pobožne, vinske, političke, vojničke, satirične, tuđe a vjerojatno i vlastite, ali anonimne; pomiješano s takvim pjesmama unosili su u svoje zbirke, ne praveći nikakvu razliku, i narodne pjesme. Razvila se kroz te rukom pisane pjesmarice osebjuna anonimna poezija, koja se kadkada zvala kalfin-skom, a na području Vojvodine dobila je ime građanske poezije; mnogi su njihovi tekstovi bliski onima što se i danas pjevaju kao sentimentalne stare gradske pjesme." (Bošković-Stulli, 1978., 233)

Kako bi se istražilo jesu li se tekstovi zapisani u 18. stoljeću pjevali i na koji način, potrebno ih je bilo uporediti s notnim zapisima i to po mogućnosti vremenski najbližim. To je bilo moguće jer postoji notna zbirka iz prve polovice 19. stoljeća: rukopisna notna zbirka iz ostavštine Ignjata Alojza Brlića u Slavonskom Brodu, nastala između 1830. i 1845. godine. Čistopis notnog sloga od 64 notna zapisa, uglavnom bez pripadajućih tekstova iz 1847. objavio je, uz ostalu građu iz ostavštine svoga oca, dr. Ignjat Brlić u V. svesku knjižice "Uspomene na stari Brod" 1888.

Drugi izvor koji podupire tezu o pjevanju tekstova zapisanih u 18. stoljeću je notna zbirka Karla Katinelija od 25 notnih zapisa koja je nastala u Požegi 1847., a pod naslovom "Južnoslavenske pučke pesme" objavljena u Beču, vjerojatno 1849. godine.

Usporedna je analiza pokazala da se nekolicina tekstova, na primjer iz Babukićeve ostavštine nalazi i među Katinelijevim i Brlićevim notnim zapisima. U Katinelijevoj zbirci zapisani su napjevi za slijedeće pjesme: Dobar večer dušo ljubljena, Cerna gora puna ti si lada, Zar te nisu još ganule, Ah, je li gdje koja, Srećo bježi, o nestalna, Gdje si moja lijepa mladost, a u notnoj zbirci iz Brlićeve ostavštine: Sredom plovi šajka lađa, Kako može duša tvoja, O žalosni moji dnevni i dr.

Pjesme čije napjeve donose Brlić i/ili Katineli u svojim notnim zbirkama zasigurno su se pjevale i u 18. stoljeću, što međutim ne možemo pouzdano ustvrditi i za pjesme (tipove pjesama) koje Brlić i Katineli ne donose. Karakteristično je za zapisivače napjeva do Franje Kuhača, da njihove zbirke, uglavnom, sadrže zapise varoških, tj. gradskih pjesama: ljubavnih lirskih pjesama i ponešto napitnica i domoljubnih. Nešto svjetovnih napjeva ruralnog porijekla i onih koje su se pjevale u različitim slojevima tadašnjeg društva zapisano je i u ovim dvjema notnim zbirkama, ali nedostaju notni zapisi epskih i drugih lirskih, te nabožnih pjesama, pa, stoga, ne možemo pouzdano suditi o načinu njihova izvođenja u to vrijeme.

Potrebno je ovom prilikom spomenuti Matiju Petra Katančića i notni prilog njegovoj studiji "De poesi illyrica libellus" na kojem je bilo zapisano 15 napjeva svjetovnih seoskih i crkvenih pjesama. Za žaljenje je što je ta zbirka, za sada, izgubljena jer bi, s obzirom da je studija završena 1817., to bila najstarija zbirka notnih zapisa u Slavoniji, dokazujući istodobno glazbeno izvođenje dijela tekstova zapisanih u 18. stoljeću.

U zaključku ovog kratkog pregleda izvora o načinu života, tj. glazbenom izvođenju pjesama čiji su tekstovi zapisani krajem 18. i početkom 19. stoljeća moguće je ustvrditi slijedeće: ako su se pjesme, čiji su tekstovi zabilježeni u Požeškom i Kraljevićevom zborniku 1789., pjevale i nakon četrdeset godina (Brlić, Katineli), pjevale su se zasigurno i krajem 18. stoljeća, a poneke u varijantama žive i danas. To dokazuje vrijednost i važnost najstarijih slavonskih rukopisnih tekstovnih zbirki za istraživanje naše pučke i usmene narodne poezije i folklorne glazbe.

ZAKLJUČAK

U ovom radu sabrani su najstariji podaci o slavonskoj folklornoj glazbi iz pisanih izvora nastalih u 18. i na samom početku 19. stoljeća. Notnih zapisa ima zanemarivo malo, a i samo izolirani iz konteksta ne

¹⁸ Prema popisu rukopisa u arhivu Odbora za narodni život i običaje HAZU Požeški zbornik iz ostavštine Vjekoslava Babukića ima 279 stranica, spominju se godine 1789. i 1830. i signatura MH 187 a-b. Uz zbornik Tome Kraljevića postoje slijedeći podaci: okolica Slavonske Požege, godine 1664., 1796. i 1840., 125 stranica i signatura MH 176.

¹⁹ Francev je objavio tekstove (cijele ili samo prvi stih) 71 napitnice i zdravice iz zbornika Tome Kraljevića i 9 tekstova iz zbirke I. Perviza u Babukićevoj ostavštini.

mogu pripomoći sagledavanju karakteristika, sadržaja i načina života folklorne glazbe toga doba. Zato je bilo potrebno posegnuti za drugim pisanim izvorima koji su daleko brojniji i sadržajni.

Cilj ovog rada bio je sabiranje svih relevantnih izvora iz 18. stoljeća na jednom mjestu, što može poslužiti i u budućim komparativnim istraživanjima ove problematike.

Kako se podaci o folklornoj glazbi u pisanim izvorima razlikuju po karakteru, obimu i sadržaju, nalaze se u crkvenim i svjetovnim djelima, poetskim i proznim, u stručnim i znanstvenim radovima, putopisima, izvještajima i u djelima s literarnom pretenzijom, a tekstovi pjevanih pjesama u rukopisnim i objavljenim zbkama - pjesmaricama, izvori su grupirani prema karakteristikama na: Djela slavonskih pisaca, Izvještaje i putopise i Tekstove pjevanih pjesama.

U poglavlju "Djela slavonskih pisaca" analizirani su poetski, prozni i znanstveni radovi u kojima su se autori (zbog različitih razloga) osvrnuli na folklornu glazbu svog doba. Najčešće su se poslužili deskriptivnom metodom opisujući karakteristike, načine i povode izvođenja folklorne glazbe i uz nju vezanih kulturnih sastavnica kao što su običaji, plesovi, instrumenti i dr. Narodne pjesme u glazbenom i tekstovnom obliku poslužile su i kao nadahnuće u stvaranju literarnih i znanstvenih djela, ali i kao povod isticanju moralnih i estetskih normi.

Zahvaljujući kritici narodnih običaja duhovnika Ivana Grličića (1707.), Matije Antuna Relkovića (1762.) i Vida Došena saznajemo da je u onodobnoj Slavoniji bilo omiljeno kolo, da su se pjevale balade o povijesnim likovima i da su se svirali bubnjevi, svirale i tambure. Prema naslovima epskih pjesama Antuna Ivanošića saznajemo da su se one pjevale uz tamburu, a njegova pjesma "Pisma od uzetja turske Gradiške..." (1789) sadrži najstariji notni zapis iz Slavonije - Laudonovu zdravicu" (Hadžihusejnović-Valašek, 1991.)

Posebno mjesto u povijesti slavonske kulture i znanosti zauzima Matija Petar Katančić koji je, uz mnoga raznorodna znanstvena djela, analizirao narodnu poeziju i glazbu i nadahnjivao se njima. Katančić brani kolo, oduševljava se narodnim običajima (ladarice, berba kukuruza), pjesmom djevojaka, crkvenim pjesmama, a u svom radu *De poesi illyrica libellus...*" (1817.) donosi prvi popis i opis instrumenata i prvu zbirku notnih zapisa od 15 narodnih i crkvenih napjeva (koja je za sada izgubljena).

Iz njegova rada saznajemo da su se u Slavoniji svirali gradski i seoski instrumenti: citara, bubanj, klavikord, orgulje, trube, rogovi, mješnice s piskom, frula, gajde, dude, gusle i tambura. Katančić ukazuje na načine pjevanja s počimateljima, uzvikom "oj" na početku stiha, a razlikuje i dvije vrste lirskih pjesama: popijevke i

poskočice. Poglavlje "Putopisi i izvještaji" sadrži podatke iz djela pisanih njemačkim i latinskim jezikom, nastalih iz pera stranaca koji su u Slavoniji boravili po nalogu bečke vlade ili drugim povodom. Strani jezik, kultura europskih urbanih centara u kojima su živjeli, te, uglavnom kraće vrijeme boravka u našim krajevima, uvjetovali su način promatranja života u Slavoniji, pa tako i kulture. Kako se izvještaji, uglavnom, odnose na seoski živalj koji je 200 godina živio u izolaciji pod turskom vladavinom, društvena distanca bila je presudna u dokumentaciji i vrednovanju života slavonskog živilja. Taube (1777.) vrlo kritično piše o narodnim običajima Slavonaca, o izgledu kuća, gradova i plemićkih dvoraca. Napominje da ilirske pjesme zvuče melankolično i da Iliri imaju smisla za pjesništvo. Piller i Mitterpacher (1783.) spominju mijeh, tamburu, kolo uz pjevanje i epske pjesme o kraljevima i vojvodama. Od Stanislava Šumskog (1799.) potječu najstariji opisi plesova koje su plesali vojnici iz Slavonije. To su: šaranac, lesa, momačko kolo, ketuš, jastučić i kolo na kolu. O Slavoniji su u 18. stoljeću i početkom 19. stoljeća izvještaje pisali F. S. Engel, barun von Hitzinger, Jochan Chaplovich, a najvrjednije i najopsežnije podatke o životu i običajima Slavonaca i Srijemaca objavio je Spiridon Jović, porijeklom iz naših krajeva početkom ilirskog preporoda 1835. godine. Njegova knjiga, pisana njemačkim jezikom, u kojoj je Jović nastojao korigirati i pobiti kritike starijih promatrača, najstariji je i najsadržajniji izvor etnografske i kulturološke građe u Slavoniji do polovice 19. stoljeća. Svojim obimom i vremenom nastanka prelazi okvire ovog rada.

Poglavlje "Tekstovi pjevanih pjesama" ukazuje na tekstove kao jedan od strukturnih elemenata pjevanih pjesama.

Oko 1720. nastala je na području zapadne Slavonije zbirka epskih i lirskih pjesama poznata kao Erlangenski rukopis. Može se pretpostaviti da su se i pjesme iz te zbirke pjevale uz instrumente koje spominju izvori iz 18. stoljeća: gajde, gusle i tamburu.

Antun Kanižlić je objavio 1883. zbirku tekstova pjevanih nabožnih pjesama, od kojih se mnoge pjevaju i danas.

Počam od 18. stoljeća pa nadalje nastaju rukopisne pjesmarice, uglavnom, za potrebe zapisivača, u kojima ima mnogo tekstova pjevanih pjesama. Najvrjednije su "Požeški zbornik" iz ostavštine Vjekoslava Babukića iz 1798. i "Zbornik Tome Kraljevića" (1799.) koji se čuvaju u Odboru za narodni život i običaje HAZU, te rukopisne pjesmarice iz arhiva Brlić u Slavonskom Brodu.

Na temelju tekstova u rukopisnim ostavštinama (koje još nisu obrađene ni objavljene) moguće je zaključiti da su se na prijelazu 18. i 19. stoljeća stvarale, pjevale i zapisivale uglavnom lirske ljubavne pjesme (poznate kao starogradske). Za nekolicinu njih

sačuvani su i napjevi u rukopisnoj notnoj zbirci iz ostavštine Ignjata Alojza Brlića (čistopis iz 1847.) i objavljenoj notnoj zbirci Karla Katinelija "Južnoslavljanske pučke pesme" (oko 1849.).

Na temelju različitih pokazatelja iz ovoga rada može se zaključiti da su se mnoge karakteristike slavonske folklorne glazbe (ruralne i urbane) koje su sačuvane do danas, formirale još u 18. stoljeću a moguće i prije.

POPIS NASLOVA PJEVANIH PJESAMA NA PRIJELAZU 18. I 19. STOLJEĆA (izbor)

Katančić, Matija Petar, De poesi illyrica libellus...

Goji majka tri divojke
Spava Janko pod jablankom
Skoči kolo da pivamo Ladi
Falimo dragoga Isusa slatko ime
Kriposti duševne spomenite se
Pomozi Bog i gospo
Gladnih rana napoj žednih
Kada lani prođe kroz kotare

Babukić, Vjekoslav, rukopisna ostavština, Arhiv HAZU

Ah, je li gdje koja
Cerna gora puna ti si lada
Dobar večer dušo ljubljena
Gdje si lijepa moja mladost
Kako može duša tvoja
O, žalosni moji dnevi
Srećo bježi, o nestalna
Sredom plovi šajka lađa
Zar te nisu još ganule

Brlić, Ignjat Alojz: Sabranje za vesela društva, rukopis, arhiv Brlić

Draga moja gospodo
Istom smo se razigrali
Ivo počni da se zdravice rede
Mlado momče Hercegovče
Pijmo jednu, pijmo drugu
Rujno moje vino
Sinoć pojdo kasno iz dućana
Smiljan, Smiljaniću

GRADJA I LITERATURA

- Bošković - Stulli, Maja, 1978. Usmena književnost, *Povijest hrvatske književnosti*, knj.1, Liber - Mladost, Zagreb 7-325.
- Brlić, Ignjat Alojz, 1888. *Upomene na stari Brod*, sv. IV i V, prir. dr. Ignjat Brlić, Đakovo.
- Čevapović, Grgur, 1820. *Josip, sin Jakoba patrijarhe*, Budim
- Engel, Franz Stephan, 1971.-1974. (1786.). Opis kraljevine Slavonije i vojvodstva Srema, *Zbornik Matice srpske na književnost i jezik*, knj. XIX-XXII, Novi Sad
- Fancev, Franjo, 1937. Hrvatska dobrovolja, *Zbornik za narodni život i običaje* knj. XXXI, sv. 1, JAZU, Zagreb, 67-168.
- Georgijević, Krešimir, 1969. *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb
- Gesemann, Gerhard, 1925. Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama, *Zbornik IJK SKA*, Sremski Karlovci 1925.
- Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava, 1990. a) *Notni zapisi folklorne glazbe iz Slavonije od početka 19. stoljeća do Kuhačeve zbirke*, Magistarska radnja, rkp. Zagreb, Muzička akademija Zagreb br. 13.
- Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava, 1990.b) Slavonska folklorna glazba u Čevapićevo vrijeme (problematika, izvori, građa) *Zbornik radova o fra Grguru Čevapoviću*. Zavod za znanstveni rad JAZU Osijek, Osijek, 237-252.
- Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava (Valašek-Hadžihusejnović), 1991. Laudonova zdravica najstariji poznati melografski zapis iz Slavonije, *Osječki zbornik 21*, Muzej Slavonije Osijek, Osijek, 161-174.
- Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava, 1998. Slavonija - mozaik glazbenih izričaja, *Zagreb 1094.-1994, Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediteranskih glazbenih kultura*, Hrvatsko Muzikološko društvo, Muzikološki zbornici br. 5, Zagreb, 503-110.
- Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava, 1999., O poeziji i glazbi u djelu Matije Petra Katančića, *Glazba, folklor i kultura, Svečani zbornik za Jerka Bezića*, Institut za etnologiju i Hrvatsko muzikološko društvo, Muzikološki zbornici br. 7, Zagreb, 86 - 100.
- Ivanošić, Antun, 1940. (1789.). Pisma koju piva Slavonac uz tamburu, a Ličanin odpiva od uzetja turske Gradiške iliti Berbira grada. *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića. Stari pisci hrvatski 26*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 243-252.
- Jakšić, Georgije, 1985. Reljkovićev stav prema narodnim običajima i narodnoj pjesmi, *Zbornik Pedagoškog fakulteta*, Humanističke i društvene znanosti 1, Pedagoški fakultet, Osijek, 21-37.
- Jović, Spiridon, 1962. (1835.). Etnografika slika slavonske vojne granice. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*. Knj. 9-10, Matica srpska, Beograd, 114-165.
- Katančić, Matija Petar, 1984. *Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike* (De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus), preveo i prir. Stjepan Sršan, IC Revija, Osijek, 1984.
- Katineli, Karlo, 1849. (?). *Južnoslavjanske pučke pesme*, Beč
- Kožić, Maja, 1979. Narodni život i običaji u Reljkovićevu "Satiru" *Etnološka tribina 2*, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb, 6-66.
- Kuhač, Franjo Ksaver, 1878.-1881. *Južno-slovenske narodne popievke*, knj. I - IV, Zagreb
- Kuhač, Franjo Ksaver, 1900. Glazba u Đakovačkoj biskupiji, *Spomen - cvieće iz hrvatskih i slovinskih dubrava*, Zagreb, 298-309.
- Malbaša, Marija, 1965. Glazbeni život u Osijeku, *Osječki zbornik*, br. IX-X, Osijek, 137-187.
- Marijanović, Stanislav, 1983. *Povratak zavičajnicima*. IC Revija, Osijek
- (Matić, Tomo), 1916. Djela Matije Antuna Reljkovića, prir. T. Matić, *Stari pisci hrvatski*, knj. XXXIII, JAZU, Zagreb
- (Matić, Tomo), 1932. Došenova "Jeka planine", prir. T. Matić, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XI, JAZU, Zagreb.
- (Matić, Tomo), 1940. Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, prir. T. Matić, *Stari pisci hrvatski*, knj. XXVI, JAZU, Zagreb
- Matić, Tomo, 1942. *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, Tekstovi i pregledi, sv. 4. Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1942.
- Matić, Tomo, 1945. a) Katančićev "De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus", *Rad HAZU*, knj. 280, HAZU, Zagreb, 148 - 186.
- Matić, Tomo, 1945. b) Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda, *Djela HAZU*, knj. XCLI, HAZU, Zagreb,
- Matić, Tomo, 1948. Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik, *Osječki zbornik*, knj. II/II, Muzej Slavonije Osijek, Osijek, 164-173.

- Matić, Tomo, 1951. Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka, *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 35, JAZU, Zagreb, 5-27.
- Matić, Tomo, 1961. Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestog vijeka, *Rad JAZU*, knj. 324, JAZU, Zagreb 5-63.
- Mladenović, Olivera, 1973. *Kolo u Južnih Slavena*, Posebna izdanja, knj. 14, SANU, Beograd
- Piller, Matija i Mitterpacher, Ludvik, 1951. (1783.). *Iter per Poseganam Sclavoniae Provinciam, Budim 1783.* Vidi: Matić T.: Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem 18. vijeka, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 35 JAZU, Zagreb, 5-27.
- Reljković, Matija Antun, 1974. *Satir iliti divji čovik*, (prir. Ivo Bogner), Osijek
- Švigelj, Dionizije, 1975. *Slavonske književne komunikacije*, Slavonija i Baranja u hrvatskoj književnosti, Osijek
- Taube, Friedrich Wilhelm, 1954., 1957., 1958. (1777.-1778.) "Historische und geographische Beschreibung des Konigsreiches Slavonien und des herzogtumes Syrmien" I-III, Wien, 1777.-1778.. Vidi: Opis Slavonije i Srema, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. II, III, IV/V, Novi Sad
- Županović, Lovro, 1990. Glazbena komponenta u "narodnoj igri" Grge Čevapovića Josip, sin Jakoba patrijarke, *Zbornik radova o fra Grguru Čevapoviću*, Zavod za znanstveni rad JAZU Osijek, Osijek, 105-134.

SLAVONIAN FOLKLORE MUSIC OF THE 18TH CENTURY ACCORDING TO WRITTEN SOURCES

SUMMARY

The oldest data on Slavonian folklore music and customs from written sources originated in 18th and the beginning of 19th have been gathered in this work. There are very little music records, and if they isolated from the context they can't help in understanding the characteristics, contents and the way of life of folklore music in that period. Thus, it is necessary to inspect secondary i.e. written sources which are far more numerous and substantial.

The goal of this work was collecting of all relevant indicators from 18th century at one place, which can serve in future comparative researches of this subject.

As data on folklore music differ by character scope and contents, they can be found in church and secular works, poetic and prosaic, in scientific works, travel-record, reports and works with literary pretensions, while texts of the songs can be found in collections - song-books, sources have been grouped according to characteristics at: Works of Slavonian writers, Reports and travel-records and Texts of sung songs.

The chapter "Works of Slavonian writers" analyses poetic, prosaic and scientific works in which the authors referred to folklore music of their time. They mostly used descriptive method describing characteristics, the ways and motives of performing folklore music and accompanying manifestations like customs, dances, instruments, etc.

Folk-songs were an inspiration in creation of literary and scientific works, but also a motive for stressing moral and aesthetic norms.

Thanks to Ivan Grljić (1707.), Matija Antun Relković (1762.) and Vid Došen we get to know that wheel dancing was favourite in Slavonia, that ballads were sung about historic characters, that drums were played, together with flutes and "tamburas". According to the titles of some epic songs by Antun Ivanošić we find out that they were sung accompanied by "tambura", and his song "Pismo od uzetja turske Gradiške" (1789.) contains the oldest music legacy from Slavonia "Laudon toast" (Hadžihusejnović-Valašek, 1991.)

Matija Petar Katančić takes a special place in history of Slavonian culture and science. He has written many scientific works, but also analysed folk poetry and music and found inspiration in them. He defended wheel dancing, he was delighted with popular customs, girls songs, church songs. In his work "De poesi illyrica

libellus" (1817.) he gave the first collection of 15 music records (nowadays lost).

From his work we can find out that many instruments were played in Slavonia: zither, drum, clavichord, organ, trumpets, horns, flute, bag-pipe, gusle (one-stringed folk fiddle) and tambura. He stressed the ways of singing with beginners, shout "oj" at the beginning of the line, and he also made a distinction between the two types of lyrical songs: carols and songs accompanying folk dances.

The chapter "Reports and travel-records" contains data from the works written in German and Latin by foreigners who spent some time in Slavonia at the command of Viennese government or some other reason. Foreign language, culture of European urban centers where they lived, conditioned the way of observing the life in Slavonia and its culture. As the reports mostly refer to country population living in isolation under Turkish occupation for 200 years, social distance was crucial in documenting and evaluating the life of Slavonian population.

Taube (1777.) very critically writes about folk customs of Slavonians, appearance of houses, cities and castles. He says that Illyrian songs sound melancholic and that Illyrians have sense of poetry. Piller and Mitterpacher (1783.) mention bellows, tambura, wheel dancing with singing, epic poems about kings and dukes. Stanislav Šumski (1799.) gives the oldest descriptions of dances in Slavonia ("šaranac", "lesa", "momačko kolo", "ketuš", "jastučić" and "kolo na kolu"). In 18th and 19th century F.S.Engel, baron von Hitzinger, Jochan Chaplovich and Spiridon Jović wrote a lot about Slavonia and its life and customs. Jović wrote a book in German and tried to correct and oppose critiques of older observers. This book is the oldest and the most substantial source of ethnographic and cultural material in Slavonia by the first half of 19th century.

The chapter "Texts of sung songs" stresses texts as structural elements of sung songs.

A collection of epic and lyric poems known as "Erlangen manuscript" was written in west Slavonia in 1720. It is supposed that these poems were sung with the instruments mentioned in 18th century: bag-pipe, tambura and one-stringed fiddle.

In 1883. Antun Kanižlić promulgated a collection of

texts with devout songs, many of which are still sung today. Since 18th century many song-books have appeared with numerous texts of sung songs. The most valuable ones are "Požeški zbornik" from the inheritance of Vjekoslav Babukić from 1798. and "Zbornik Tome Kraljevića" (1799.) kept in HAZU, and manuscripts of song-books from Brlić archives in Slavonki Brod. Based on the texts in manuscripts it is possible to conclude that in the end of 18th and the

beginning of 19th century many lyric love songs were written and sung. Some of them have been preserved in the collection of Ignjat Alojz Brlić (1847.) and the collection of Karlo Katineli (1849.) "Južnoslavljanske pučke pesme".

According to various indicators from this work it can be concluded that many characteristics of Slavonian folklore music (rural and urban) preserved originate from 18th century, possibly even earlier.